

Gülümsər Abbasova²
**“DASTANI-ƏHMƏD HƏRAMİ” POEMASININ DİLİNDƏ ÜMUMİŞLƏK OLMAYAN ƏRƏB MƏNŞƏLİ
SÖZLƏRİN SEMANTİKASI**

Hər bir xalqa məxsus dilin özünəməxsus inkişaf tarixi var. Dilin tarixi elə xalqın tarixi qədər qədimdir. Bunu biz müəyyən xalqa aid olan, dilin özəlliyini özündə əks etdirən yazılı abidələr vasitəsilə öyrənirik və ya şifahi xalq yaradıcılığının faktik nümunələrinə əsasən müvafiq fikirlər söyləyə bilirik. Azərbaycan dilinin də Azərbaycan xalqının tarixi qədər qədim olduğu hər birimizə bəllidir. Lakin təəssüflə qeyd edə bilərik ki, Ana dilimizdə yazılan ilkin şeir nümunələri – yazılı abidələr bizə tam şəkildə gəlib çatmamışdır və ya mövcud xalq yaradıcılığı nümunələri şifahi şəkildə yarandığı üçün onların yarandığı tarixi dəqiq göstərmək mümkün olmamışdır. Ona görə də şifahi dilimizin tarixini “Kitabi-Dədə Qorqud” eposundan başlayırıq. Hələ ki, elm aləminə məlum olan anadilli ilk şeir nümunələri İzzəddin Həsənoğlu yaradıcılığından bir iki qəzəl, Qul Əlinin məşhur “Qisseyi-Yusif”i bizə XIII əsr ədəbiyyatımız, həmçinin ədəbi dilimiz haqqında müəyyən məlumat verir. Ancaq böyük ehtimalla XIII əsr ədəbi dilimiz bu əsərlərlə tamamlanmış deyildir, sadəcə, bunlar hələ ki, bizim əlimizdə olan ilkin nümunələrdir.

Haqqında bəhs edilən əsrin maraqlı nümunələrindən biri də müəllifi bəlli olmayan “Dastani-Əhməd Hərami” poemasıdır. Əsər təkcə doğma dilimizdə yazılması ilə deyil, eləcə də ədəbiyyatımızda ana dilində yazılan ilk poema olması ilə səciyyəvidir. Belə ki, bu poema anadilli yazılı abidələrin, şeiriyyatın, epikanın ilkin yaranma tarixini, eləcə də dil-üslub xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Əsər ancaq ideyasına görə deyil, həmçinin dil və üslub cəhətdən də xalq ruhuna yaxınlığı ilə diqqət çəkir. Bu əsərin aid olduğu dövrdə işlənən ərəb mənşəli sözlərin böyük əksəriyyəti indi də dilimizdə işlənməklə yanaşı, ümumişlək mahiyyət daşıyır.

Qeyd edək ki, Azərbaycan ədəbi dilinin tarixini öyrənmək və ona müxtəlif aspektlərdən yanaşmaq, xüsusilə onu çağdaş ədəbi dilimizlə müqayisəli şəkildə təhlilə cəlb etmək hər zaman elmi aktualıq kəsb etmişdir, indi də edir. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycan yazılı ədəbi dilinin tarixi XIII əsrdən başlayır, bu dövrə aid olan, dil faktlarını özündə cəmləşdirən “Dastani-Əhməd Hərami” poemasının dilini tədqiqata cəlb etmək, bizzə, çox təqdirəlayiq bir işdir. Bildiyimiz kimi, bu dövrdə ana dilində yazmaq ənənəsi başlasa da, yazılı ədəbi-bədii dilimizdə alınma sözlərin, xüsusi ilə də məlum səbəblərdən ərəb mənşəli sözlərin istifadəsi qaçılmaz idi.

Azərbaycan dilinin tarixi, həmçinin ədəbi dil tarixi öyrənilərkən, araşdırılarkən və ya tədqiqata cəlb edilərkən dilimizin tarixi faktlarını əks etdirən “Dastani-Əhməd Hərami” poemasına və onun dilində istifadə edilmiş ərəb-fars leksikasına bu və ya digər formada nəzər salınmışdır.

“Uzun müddət ərzində rəsmi dövlət dili kimi, bütün dini, siyasi, mədəni, iqtisadi fəaliyyətlər ərəb dilində həyata keçirilirdi və bu dil Xilafətın ərazilərində yaşayan bütün xalqların əsas elmi və ədəbi dilinə çevrilirdi” (6, s. 10). Lakin müəyyən müddətdən sonra belə sözlər ümumişləklik funksiyasını itirir və qeyri-ümumişlək fonda daxil olur. Bu ondan irəli gəlirdi ki, artıq XVII-XVIII əsrlərdən başlayaraq dilimizdə xəlqiləşmə və milliləşmə prosesi gedirdi, yəni milli dilimizə, xalq dilinə məxsus və ya xalq ruhunu ifadə edən leksik vahidlərə daha çox üstünlük verilmirdi. Bu zaman istər-istəməz bir sıra əcnəbi sözlər, xüsusilə də ərəb mənşəlilər arxaik fonda keçirdi. Bu qəbildən olan sözlərə müasir prizmadan yanaşsaq, onları müasir leksik, özü də aktiv leksik vahidlərimizlə müqayisə etsək, tutuşdursaq, onların arxaikləşdiyinin şahidi olarıq. Bu hal “Dastani-Əhməd Hərami” poemasının da dilində vaxtilə istifadə olunmuş bir sıra ərəb mənşəli sözlərdə özünü göstərməkdədir. Belə ki, həmin əsərin faktik materiaları əsasında fikirlərimizi əsaslandırmaq: Məsələn:

“Behişt” sözü hal-hazırda dilimizdə öz işləkliliyini itirmiş, arxaizmə çevrilmişdir, onun əvəzinə cənnət sözündən istifadə olunur.

“Firiştə” sözü ərəb mənşəli söz olub mələk deməkdir. Klassik ədəbiyyatımızda bu söz geniş şəkildə işlədilir. Hal-hazırda arxaikləşərək tamamilə ədəbi dilimizi tərk etmişdir. İndi onun əvəzinə mələk sözü işlədilir.

Sanasın anların **firiştə** biri,

Biri sankim **behişt** içində huri (5, s. 86)

“Huri” sözü də ərəb mənşəli olub “cənnət qızı” mənasını bildirir ki, bu da mələk sözü ilə sinonimdir. “Huri: is. [ər.] Əsil mənası “cənnət qızı” olub, klassik şeirdə təşbeh yolu ilə gözəlin epitetlərindən biri kimi işlənir” (2, s. 405).

Dəxi aldı qız-oğlanlar, xələyiq

Huri sanır görən bunları bayıq (5, s. 38).

Müasir ədəbi dilimizdə bu söz ümumişlək olmayan sözlərdəndir. Onun əvəzinə mələk sözü işlədilir.

“Ərz” sözü ərəb mənşəli olub, müasir ədəbi dilimiz üçün arxaizmə hesab olunur. “ərz. ər. təqdim etmək, önünə qoymaq, göstərmək, söylənilən, nəzərdə tutulan fikir, mətləb” (2, s. 131).

Bilgilərin bütün **ərz** etdi şaha,

İkən xoş gəldi qayət padişaha (5, s. 42).

Verilmiş nümunədən də aydın olur ki, ərz sözü təqdim etmək, önünə qoymaq mənasını bildirir.

“Müştaq: sif. (ər) şair. Candan istəyən, həsrətində olduğu bir şeyə can atan, arzusunda olan” (3, s. 434).

Qatı **müştaq** idim irdim qapında,

Gönüldən qul yazıldım uş tapında (5, s. 43).

² BDU-nun Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədrisi metodikası kafedrasının müəllimi

Poemadan verilən nümunəyə görə qeyd edə bilərik ki, “müştəq” sözü candan istəyən mənasını daşıyır. Hal-hazırda söz dilimiz üçün arxaizm hesab olunur.

“*Münəqqəş* ər. – 1) naxışlanmış, naxışla bəzədilmiş; 2) naxışlı, şəkilli” (7, s. 121) deməkdir. Hal-hazırda ədəbi dilimiz üçün arxaikləşmiş ləksəm hesab olunur.

Füsukari yapılmış anda hər daş

Qızıl altun sıvayla xoş **münəqqəş** (5, s. 26).

“*Təbir*” sözü müasir Azərbaycan dili üçün artıq arxaikləşmişdir. “Təbir: is. (ər). söz, kəlmə, ifadə, yozma, təbir etmək – yozmaq, məna çıxarmaq, məna vermək” (4, s. 283) mənalarını bildirir. Əsərdə “məna vermək, məna çıxarmaq” anlamında işlədilir.

Hələ bir dəm düşi təkrir edərdi,

Yenə xeyrə yorub **təbir** edərdi (5, s. 102).

“*Ərəb və fars sözləri lüğəti*”ndə “*səhharə*” sözü belə izah olunur. “Səhhar ə. – 1) çox sehr edən; sehrbaz; 2) m. sehr kimi cəzb edən, zünə çəkən (7, s. 270).

Gümüştür, tazə boyn billurə bənzər,

İki cadu gözü **səhharə** bənzər (5, s. 27).

“*Səhharə*” sözü artıq dilimizdə köhnəlmiş sözdür və istifadə edilmir. Onun əvəzinə “sehrbaz” sözü işlədilir. Poemada sözün sehrbaz mənasında işləndiyi aydın görünür.

“*Müdam*” sözü də poemada işlədilən ərəb mənşəli sözlərdəndir. “Müdam: (ər). daim, həmişə, müttəsil, aramsız, fasiləsiz, fasilə vermədən” (3, s. 406) mənalarını bildirir. Əsərdə də lüğətdə verilən daim, həmişə, fasiləsiz mənalarını ifadə edir.

Həzəran dürlü əndişə edirdi,

Müdam fikri həramiyə gedərdi (5, s. 49).

Hazırda ədəbi dilimizdə arxaikləşmiş söz hesab olunur. İndi müdam sözünün əvəzinə daim, həmişə, fasiləsiz, aramsız sözləri işlədilir.

“*Məani*” sözü hal-hazırda arxaizm hesab olunur. Ərəb mənşəli olan bu söz “mənalar” deməkdir. Yəni söz ərəb cəmlənməsindədir. “Məani. üslubiyat, mənalar” deməkdir (9).

Əsərdə mənalar anlamını daşıyır.

Məanidə qılı iki biçənlər,

Dilindən daima gövhər saçanlar (5, s. 19).

“*Məni*” sözü poemanın dilində məna anlamını daşıyır. Bu sözün lüğətdə “Məni arxaizm. 1. Lovğalıq, mənlik, eqoizm, 2. Kişi və erkək heyvanın toxumu, 3. Məna, 4. Bərk, dayanıqlı, alınması çətin, 5. Möhkəm, mətin” (10) kimi mənalarına rast gələ bilərik. Hal-hazırda bu söz məna şəklində işlənməkdədir. Söz fonetik dəyişikliyə uğramışdır. Belə ki, “i” hərfini “ə” hərfi əvəz etmişdir.

Ərəb mənşəli söz olan *qafilə* hal-hazırda ədəbi dilimizdə işlədilmir. Tarixizm hesab olunur. “Qafilə: is. [ər.] Birlikdə yol gedən atlılar və s. dəstəsi; karvan” (3, s. 16).

Ol aradan volı kəsmislər idi.

Ey necə **qafilə** basmışlar idi (5, s. 23).

“*Filhal*” ərəb mənşəli sözdür. Hal-hazırda dilimiz üçün qeyri-ümumişlək ləksikaya daxildir, yəni arxaikləşmişdir. “Filhal ə. – 1) həmin saat, dərhal; 2) indi, hazırda” (8, s. 200). Poemada dərhal, həmin saat mənasında işlədilir.

Qapının ikisin **filhal** çıxdı,

İridi taş qapıdan təsra baxdı (5, s. 33).

Müasir ədəbi dilimizdə arxaikləşmiş sözlərdən biri də *qumas* sözüdür. Hazırda bu sözün əvəzinə parça sözündən istifadə edilir. “Qumas: is. [ər.] İpək, yun, kətan və s.-dən toxunmuş parça; ümumiyyətlə parça, arşınmalı” (3, s. 209).

Dəlim mal vığladılar anda olar.

Hesabı yox **qumaşı**, simü zərlər (5, s. 23)

“*Bürqə*” sözü də dilimiz üçün arxaikləşmiş sözdür. Ərəb mənşəli olan bu söz “Bürqə ə. – üz örtüyü, niqab, rübənd (8, s. 76)” mənasında işlədilir.

Qələm əldə yazar yazı oturmuş,

Yüzündən gün kibi **bürqə** götürmüş (5, s. 28).

“*Məhalə*” sözü də qeyri-ümumişlək ləksikaya daxildir. Belə ki, söz ərəb mənşəlidir və artıq ədəbi dilimizdə işlədilmir. Lüğətdə sözün izahı belə verilir. “Məhalə ə. – 1) kələk, fənd, hiylə; 2) çarə, tədbir (7, s. 27)”.

Qızı ol urmadı hərəgiz **məhalə**,

Yetişmədi anın fikri bu halə (5, s. 28).

Müasir dilimiz üçün tarixizm hesab olunan “*əmir*” sözü ərəb mənşəlidir. “Əmir. Sif. (ərəb). Bir tayfanın və ya ölkənin başçısı” (2, s. 113) deməkdir.

Tamaşayı görür ol gün **əmir**lər

Ulu, kiçi, sipahilər, vəzirlər (5, s. 110).

“*Hilal*: is. (ərəb). Təzə çıxmış bir iki günlük ay, aypara. 2. Klas. və xalq ədəbiyyatında gözəlin qaşına işarə” (2, s. 389) dir. Poemada gözəlin qaşına işarə vurmaq üçün işlədilmişdir. Hazırda ədəbi dilimizdə aypara sözü ümumişləkdir.

Yüzü gül, boyu sərvü bənzi lələ,
Gözi nərgis, qaşu bənzər **hilalə** (5, s. 75).

“**Cümlə**” sözü hazırda semantiasını dəyişərək poemada ifadə etdiyi mənadan tamamilə fərqli mənə daşıyır. Poemada hamı mənasını bildirən “cümlə” sözü hal-hazırda dilçiliyə aid termin kimi işlədilir. Qeyd edək ki, bu söz ərəb mənşəlidir. “Cümlə: is. 1. dilç. Bitmiş bir fikri ifadə edən söz birləşməsi və ya söz, 2. Hamı, hamısı, bütün, 3. köhn. miqdar, məbləğ” (1, s. 431). Deməli, “cümlə” sözü lüğətdə verilən ikinci mənaya uyğun gəlir.

Təcəüb eyləyib **cümlə** dururlar,
O qulların halın anda görürlər (5, s. 109).

Məlumdur ki, “**adam**” sözü Adəm peyğəmbərin adından yaranıb. “Adəm ə.- 1) adam, insan; 2) dinə görə, yer üzündə ilk insan və ilk peyğəmbərin adı” (8, s. 10)

Biz əsərdə “adəm” sözü ilə paralel işlənən “adam” sözünə də rast gəldik.

Həm **adəm** səsinə urun qulağı
Gözə dibən qılın hazır yarağı (5, s. 31).

Gəlir başına nə kim yazsa təqdir,
Adam dedigi olmaz cümlə tədbir (5, s. 60).

Qeyd edək ki, müasir ədəbi dilimizdə bu sözün “Adəm” variantı ancaq atroponim kimi işlədilməkdədir. “Adam” şəkildə işlədilən variant isə daha ümumişlək səciyyə daşıyır, həm ədəbi dildə, həm də xalq danışığı dilində geniş şəkildə istifadə edilir.

Əsərin dilində bəzi sözlər də vardır ki, onlar indi dilimizdə iki formada işlənə bilər, daha dəqiq desək, semantik genişlənmə əldə edib. Belə sözlərdən biri də “**cəm**” sözüdür. Ərəb mənşəli bu söz “Bir şeyin ümumi sayı, miqdarı, toplusu” (1, s. 401), eləcə də riyazi termin kimi işlədilir, yəni “bir və ya bir neçə ədədin üst-üstə gətirilməsindən hasil olan ədəd, toplama” mənasında hal-hazırda işlənməkdədir (1, s. 401). Poemada bir şeyin ümumi sayı, toplamaq mənasını ifadə edir. Hal-hazırda isə müasir dilimizdə söz öz semantikasını genişləndirərək yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi riyazi termin şəklində də işlədilir.

İcazət bən quluna ver gedəyim,
Varıban anları həp **cəm** edəyim (5, s. 54).

Poemada elə sözlər vardır ki, onlar arxaikləşərək tamamilə dildən çıxmış onların ifadə etdiyi mənə qalsa da, söz heç bir fonetik, leksik dəyişikliyə uğramadan dili tərk etmişdir.

Çıxar görür nə qul var, nə **rəiyyət**
Dönüb sordu ki, hey, nədir hekayət (5, s. 71).

Burada “**rəiyyət**” sözü ərəb mənşəli sözdür (11) və hal-hazırda dilimizdə tamamilə işləklidən çıxmış, kəndli sözü ilə əvəz olunmuşdur.

“**Şövq**” sözü “1. şiddətli meyl, arzu istək, 2. işıq” (12) mənalarını daşıyır. Poemada bu sözün işıq mənasını ifadə etdiyini görə bilərik.

Çıraq **şövqü** qamu pəncərələrdən
Saçardı şöləsin hər arələrdən (5, s. 27).

Qeyd edək ki, bu söz ədəbi dilimizdə ümumişlək olmayan sözdür, yəni hal-hazırda dilimizdə işlədilmir. Şövq sözünün yerinə işıq sözü işlədilir.

“**Vəsf**” sözü klassik ədəbiyyatımızda geniş şəkildə işlədilir. “Vəsf is. (ər). 1. Bir şəxsin və ya bir şeyin malik olduğu sifət, keyfiyyət, hal; səciyyə. 2. Tərif, hüsn, məd” (4, s. 481). Poemada sözün 2-ci mənasında işləndiyinə rast gəlirik.

Anın sultanın əngin söylədilər,
Anın malın qatı **vəsf** eylədilər (5, s. 24).

Hazırda “**vəsf**” sözü ədəbi dildə işlədilmir. Onun əvəzinə tərif sözü işlədilir. Vəsf sözünün ifadə etdiyi mənə daralıb, yalnız biri qalıb və söz heç bir fonetik, leksik dəyişikliyə uğramadan dildən tamamilə çıxaraq mənəsi qalmaqla yeni söz əvəz olunmuşdur.

Ərəb mənşəli “**əzm**” sözü hal-hazırda “əzmlı olmaq” şəklində ədəbi dilimizdə işlədilir. “Əzm ə. – 1) niyyət, qəsd; 2) hərəkət, gediş” (8, s. 184). Klassik ədəbiyyatımızda bu söz iki mənada – niyyət, qəsd, hərəkət gediş mənalarında işlədilsə də, poemada bu sözün hərəkət, gediş mənasında işlədildiyini görə bilərik.

Xəzinədən yana **əzm** etdilər çün,
Kəmindən çıxub enib getdilər dün (5, s. 26).

Ərəb mənşəli “**azim**” sözü də ədəbi dilimiz üçün köhnəlmiş söz hesab olunur. “Azim ə. – 1) qəsd edən, qərar verən, niyyət edən; 2) yola düşən, yollanan” (8, s. 25) mənalarını daşıyır.

Rəvanü çüst ol aradan getdilər,
Xəzinədən yana **azim** etdilər (5, s. 28).

Fikrimizcə, ərəb mənşəli olan əzm və azim sözləri eyni köklüdür. Poemanın dilinə nəzər salsaq hər iki sözün işləndiyi məqama diqqət yetirsək “Xəzinədən yana əzm etdilər çün”, “Xəzinədən yana azim etdilər” hər ikisinin eyni mənəni, yəni xəzinəyə tərəf yola düşmək, yollanmaq mənəsini ifadə etdiyini qeyd edə bilərik. “Əzm” sözü hal-hazırda “əzmlı olmaq”, “əzmlı” şəklində dildə işlədilsə də, “azim” sözünün işlədilməsinə rast gəlməmişik.

Ərəb mənşəli “*qılmaq*” feili “*etmək*” mənasında işlədilirdi, yəni bu feili müasir dilimizdə öz sözümlər olan “*etmək*” feili əvəz etmişdir. Doğrudur, “*qılmaq*” sözünü biz arxaizm hesab edirik, ancaq “*namaz qılmaq*” ifadəsinin tərkibində bu söz indi də işlədilir.

Dühəng avazının vəznə bəlidir,
İnilti ilə nəy nəfrin **qılırdı** (5, s. 87).

Bu qrupa daxil olan sözlərdən biri də “*hərəmi*” sözüdür. Əsərdə tez-tez rast gəlinən bu söz hal-hazırda tamamilə arxaikləşərək dilimizdən çıxmışdır. İndi bu sözün əvəzinə “*quldur*” sözü işlədilir.

Hərəmi olmuş idi, xurdi, xaşxaş,
Nə qol qalmış, nə bud qalmış, nə xod baş (5, s. 109).

Artıq ədəbi dilimiz üçün köhnəlmiş olan “*hərbə*” sözü ərəb mənşəlidir. Qeyd edək ki, “*hərbə*” sözü xalq danışıq dilində “*hərbə-zorba gəlmək*” kimi işlədilir ki, burada da kimisə qorxutmaq mənasında işlədilir. “*Hərbə*” sözü hal-hazırda tək şəkildə işlədilmir. Poemada isə tamamilə başqa mənası vardır. “*Hərbə*. is. (ər). 1. Qısa süngü, nizə, 2. Hədə-qorxu, *hərbə-zorba*” (2, s. 368) deməkdir. Əsərdə işlənməsinə diqqət yetirək.

Ol oturaqda kim qullar oturmuş,
Qılıcı **hərbələr** əldə götürmüş (5, s. 100).

Nümunəyə əsaslanaraq qeyd edə bilərik ki, “*hərbə*” sözü burada süngü, nizə mənasında işlədilir. Hal-hazırda söz semantikasını dəyişərək artıq nizə, süngü mənasında işlədilmir.

“*Vəzir*” sözü köhnəlmiş sözdür. Artıq müasir ədəbi dilimiz üçün tarixizm hesab olunur. “*Vəzir*. Arxaizm. Padşahın məsləhətçisi olub dövlət işlərinə baxan şəxs” (13). Hal-hazırda vəzir indiki baş nazir kimi başa düşülə bilər.

Alib **vəzirlərini** gəldi sultan,
Buları gördü tana qaldı sultan (5, s. 35).

Nəhayət, qeyd edək ki, “*Dastani-Əhməd Hərəmi*” poeması anadilli poeziyamızın ilkin yaranma tarixini, eləcə də dil-üslub xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən yazılı abidələrimizdən biridir. Bu abidənin dilində işlənen ərəb mənşəli sözlərin çoxluğu ümumişlək olsa da, müasir dövrümüz üçün arxaikləşənlər də az deyildir. O da bəlli həqiqətdir ki, Azərbaycan dilinə tarixən daxil olan ərəb mənşəli alımlar dilimizin mövcud qayda-qanunlarına o dərəcədə uyğunlaşmışdır ki, onların bir çoxunu çox vaxt öz sözlərimizdən seçmək çətin olur. Lakin poemanın dilində işlənen ərəb mənşəli sözlərin bəzilərinin işləkliyini itirərək köhnəlmiş sözlərə çevrildiyi üçün onlarda göstərdiyimiz hal özünü göstərmir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti: 4 cildə, I c. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 744 s.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti: 4 cildə, II c. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 792 s.
3. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti: 4 cildə, III c. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 672 s.
4. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti: 4 cildə, IV c. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 712 s.
5. Dastani-Əhməd Hərəmi. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 120 s.
6. Əl-Abbasi Xeyri Nəşət. Ərəbizmlərin Azərbaycan ədəbi dilində semantik dəyişiklikləri. Bakı: Bakı Universiteti, 2003, 195 s.
7. Ərəb və fars sözləri lüğəti (Azərbaycan klassik ədəbiyyatını oxumaq üçün). İki cildə. II cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 472 s.
8. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənen ərəb və fars sözləri lüğəti. İki cildə. I cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 416 s.
9. <https://www.azleks.az/online-dictionary/m%C9%99ani>
10. <https://www.azleks.az/online-dictionary/m%C9%99ni>
11. <https://soz6.com/nedir/29991/reiyyet>
12. <https://www.azleks.az/online-dictionary/%C5%9F%C3%B6vq>
13. <https://www.azleks.az/online-dictionary/v%C9%99zir>

Açar sözlər: Azərbaycan dilinin tarixi, “*Dastani-Əhməd Hərəmi*” poeması, ərəb mənşəli sözlər, arxaik leksika

Ключевые слова: история азербайджанского языка, поэма “*Дастани-Ахмед Харамии*”, слова арабского происхождения, архаическая лексика.

Key words: history of the Azerbaijani language, the poem “*Dastani-Ahmed Harami*”, words of Arabic origin, archaic vocabulary.

“*Dastani-Əhməd Hərəmi*” poemasının dilində ümumişlək olmayan ərəb mənşəli sözlərin semantikasi

Xülasə

Məqalədə ilk poema olaraq Azərbaycan dilinin milli koloritini özündə əks etdirən “*Dastani-Əhməd Hərəmi*”nin dilində işlədilmiş və hazırda çağdaş dilimiz üçün arxaikləşən ərəb mənşəli sözlərdən bəhs edilir. Belə sözlər əsərdən konkret nümunələr verilməklə tədqiq və ya şərh olunur. İzahlı lüğətlərə əsaslanmaqla həmin sözlərə münasibət bildirilir, müasir dilimizin ümumişlək leksik bazası ilə müqayisəli şəkildə təhlillər aparılır. Müasir dilimiz üçün arxaikləşən ərəb mənşəli sözlərin köhnəlmə səbəbi dilimizdə milliləşmə və xələqləşmə prosesi ilə əlaqələndirilir.

Semantics words of Arabic origin, which are not common in the language of the poem “*Dastani-Ahmad Harami*”

Summary

The article deals with the words of Arabic origin used in the language of “*Dastani-Ahmad Harami*”, which reflects the national color of the Azerbaijani language as the first poem and is now archaic for our modern language. Such words are

researched or interpreted by giving concrete examples from the work. Based on the explanatory dictionaries, the attitude to these words is expressed, comparative analysis is carried out with the general lexical base of our modern language. The reason for the obsolescence of words of Arabic origin, which become archaic for our modern language, is connected with the process of nationalization and popularization in our language.

Семантика слов арабского происхождения, не встречающихся в языке поэмы “Дастан-Ахмад Харамид”.

Резюме

В статье рассматриваются слова арабского происхождения, используемые в языке «Дастан-Ахмад Харамид», который отражает национальный колорит азербайджанского языка как первое стихотворение и является архаичным для нашего современного языка. Такие слова исследуются или интерпретируются на конкретных примерах из произведения. На основе толковых словарей выражается отношение к этим словам, проводится сравнительный анализ с общей лексической базой нашего современного языка. Причина устаревания слов арабского происхождения, ставших архаичными для нашего современного языка, связана с процессом национализации и популяризации в нашем языке.

RƏYÇİ: dos.S.Abbasova